

MIROŚLAW STANISŁAW WRÓBEL (przekład i oprac.), *Biblia Aramejska. Targum Neofiti 1. Księga Rodzaju: tekst aramejski – przekład, aparat krytyczny – przypisy*, Lublin 2014, ss. 604.

Błagam przez miłosierdzie, które jest przed Tobą, Panie. Wszystkie rzeczy są Ci ujawnione i znane... A teraz, kiedy jego [Izaaka] synowie są w godzinie rozpacz, proszę, wspomnij na Akeda [Związanie] ich ojca Izaaka i usłysz głos ich błagania. Odpowiedz im i wybaw ich od wszelkiej opresji (TgN Rdz 22,14).

Targum Neofiti 1. Księga Rodzaju ukazał się na początku 2014 roku jako tom inaugurujący serię publikacji w ramach projektu naukowego zatytułowanego *Biblia Aramejska*. Na pierwszą część tego projektu, którego celem jest udostępnienie polskiemu czytelnikowi przekładu tekstów targumicznych, ma się składać 15 tomów zawierających tłumaczenie Pięcioksięgu w ujęciu trzech targumów: *Targum Neofiti 1* (tomy 1-5), *Targum Pseudo-Jonatana* (tomy 6-10) oraz *Targum Onkelosa* (tomy 11-15). Oprócz publikacji tekstu targumów wraz z ich tłumaczeniem, opatrzonego ponadto aparatem krytycznym, komentarzem tekstualnym i objaśnieniem trudniejszych fragmentów, autorzy projektu planują również publikację tekstu samego tłumaczenia, które skierowane będzie do większego grona czytelników, również tych niemających specjalistycznego przygotowania teologicznego czy filologicznego w zakresie literatury targumicznej. Kolejne etapy projektu zakładają również publikację tomu będącego rodzajem krytycznego wprowadzenia do lektury i bogatej treści targumów oraz opracowanie polskiego tłumaczenia targumów do pozostałych części Biblii Hebrajskiej: Proroków i Hagiografów.

Tak obszerny i kompleksowy projekt jest, jak już wspomniano, pierwszym tego typu projektem w języku polskim, ale skala przedsięwzięcia stawia go w liczbie zaledwie kilku podobnych opracowań w literaturze

światowej. Wyjątkowym czyni go również fakt, że swe naukowe kompetencje i autentyczną pasję do studiowania tekstu biblijnego łączą w nim uczeni żydowscy i chrześcijańscy. Na tę wyjątkowość zwracają uwagę Prymas Senior, abp Henryk Muszyński, oraz przewodniczący Komitetu Konferencji Episkopatu Polski ds. Dialogu z Judaizmem, bp Mieczysław Cisło, będący jednocześnie członkami Komitetu Naukowego Biblii Aramejskiej, których słowa zamieszczone zostały w pierwszej części tomu. Arcybiskup Henryk Muszyński zauważa, że „wspólne badania naukowe uczonych żydowskich i chrześcijańskich pozwoliły poznać, że istnieje bardzo dużo podobieństw i zbieżności pomiędzy targumami a interpretacją Ewangelii i pozostałych pism Nowego Testamentu” (xi). Projekt Biblii Aramejskiej wydaje się, jego zdaniem, dobrą odpowiedzią na postulat biskupów, którzy podczas XII Zwyczajnego Zgromadzenia Ogólnego Synodu Biskupów w 2008 roku, poświęconego „Słowu Bożemu w misji i posłudze Kościoła”, domagali się, „aby w posłudze słowa Bożego wykorzystać szerzej nie tylko Stary Testament, ale także pisma żydowskie” (x-xi). Biskup Mieczysław Cisło podkreśla, że dzieło tłumaczenia *Biblii Aramejskiej* na język polski wpisuje się w przesłanie II Soboru Watykańskiego zawarte w dokumencie *Nostra aetate* oraz nauczanie ostatnich papieży (xvi). Z kolei Naczelny Rabin Polski, Michael Schudrich, zauważa, że „niniejsze, przełomowe tłumaczenie *Targumów* na język polski wreszcie da polskiemu Czytelnikowi możliwość ubogacenia się treścią i mądrością tekstów targumicznych”. Podkreśla, że każde tłumaczenie, będąc jednocześnie komentarzem, „odkrywa nam jeszcze jeden sposób rozumienia Biblii, Słowa Boga” (xix).

Autorem opracowania pierwszego tomu *Biblii Aramejskiej*, ale równocześnie dyrektorem projektu i jego redaktorem naukowym jest ks. dr hab. Mirosław S. Wróbel, prof. KUL. Jak zauważa w przedmowie do wydania ks. prof. Antoni Tronina, ks. dr hab. M. S. Wróbel jest do tego zadania „doskonale przygotowany dzięki wieloletnim studiom zarówno w Lublinie, Rzymie, jak i w Jerozolimie” (xxi). Oprócz posiadania naukowych kompetencji niewątpliwym atutem dyrektora projektu jest umiejętność pozyskiwania współpracowników. Księdzu dr hab. Mirosławowi Wróbelowi udało się zaprosić do projektu Biblii Aramejskiej m.in. tak wybitnych badaczy jak ks. prof. Krzysztof Bardski (UKSW),

ks. dr hab. Henryk Drawnel (KUL), ks. prof. Marek Parchem (UKSW) czy prof. Krzysztof Pilarczyk (UJ), a wśród członków Komitetu Naukowego Biblii Aramejskiej znalazły się takie naukowe sławy jak prof. James Charlesworth (Princeton University) czy ks. prof. Emil Puech (EBAF). Zespół wydaje się gwarantować wysoki poziom naukowy przedsięwzięcia.

We *Wprowadzeniu* do swojego opracowania ks. dr hab. Mirosław S. Wróbel, prof. KUL, prezentuje pokrótce wstępne zagadnienia dotyczące literatury targumicznej. Omawia pochodzenie i wiek Targumów Pięcioksięgu, a także przedstawia poszczególne manuskrypty wydania drukowanego Targumów Palestyńskich. Wreszcie na nakreślonym, szerokim tle literatury targumicznej prezentuje *Targum Neofiti 1*, omawiając kolejno jego historię, tekst, teologię i znaczenie.

Podstawową część tomu *Targum Neofiti 1* stanowi tekst targumu. Jest on prezentowany równoległe z tekstem polskiego tłumaczenia. Tekst aramejski opatrzony jest aparatem krytycznym, który zawiera informację o ewentualnych wariantach tekstualnych targumu. Tekst aramejski *Targumu Neofiti 1* autor przyjął za *editio princeps* wydany przez A. Díez Macho (1968), a przy opracowaniu aparatu krytycznego odwoływał się do manuskryptów: Watykańskiego, Norymberskiego, Lipskiego i Paryskiego. Ponadto w aparacie krytycznym znalazły się odniesienia do wariantów marginalnych i interlinearnych manuskryptu *Targumu Neofiti* oraz tekstów z genizy kairskiej. W tekście polskiego tłumaczenia znalazły się z kolei odnośniki natury egzegetycznej odwołujące się do tradycji biblijnej (tak staro-, jak nowotestamentalnej), rabinicznej oraz patrystycznej.

Na początku tomu czytelnik może znaleźć wykaz skrótów, co znacznie ułatwia orientację w aparacie krytycznym (nieco szkoda, że autor rezygnuje ze standardowej formy skrótów podanych choćby we *Wprowadzeniu do studium Pisma Świętego* S. Bazylińskiego). Całości dzieła dopełniają stosunkowo bogata bibliografia przedmiotu oraz indeksy: autorów oraz odniesień biblijnych i pozabiblijnych.

Przekład tekstu aramejskiego na język polski z całą pewnością nie jest rzeczą łatwą, wydaje się jednak, że ks. dr hab. M. S. Wróbel poradził sobie z tym zadaniem dość dobrze. Tłumacz posługuje się językiem, który będzie czytelnikowi znany z Biblii Tysiąclecia. Niekiedy rodzi się pytanie,

czy zbyttnia wierność tekstowi oryginalnemu, zwłaszcza jego składni, nie wpływa negatywnie na język przekładu i nie zaciemnia nieco sensu tekstu targumicznego. Przykładem tego może być choćby 24,13 („Oto teraz stoję umieszczony...”) czy 22,14 („Nie było w moim sercu podziąu...”). Wydaje się również, że niekiedy tłumaczenie wymagałoby specjalnego komentarza, na który, być może, zabrakło nieco miejsca. Z całą pewnością dotyczy to pierwszego zdania Targumu: „Od początku w mądrości Syn Pana udoskonalił niebo i ziemię” (1,1). Oczywiściego problemu, jaki w żydowskim Targumie stanowi wyrażenie „Syn Pana” (ברא דיי), nie wyjaśnia jednoznacznie ani uwaga aparatu krytycznego o alternatywnych wersjach i brakującym ם w słowie שכלל, ani też lakoniczna notatka na temat Tradycji chrześcijańskiej interpretującej stworzenie w kategoriach chrystologicznych.

Z całą pewnością publikacja oryginalnego tekstu aramejskiego z polskim tłumaczeniem stanowi wyzwanie również od strony technicznej. Chęć paralelnego prezentowania tekstów: aramejskiego i polskiego, przy jednoczesnych różnicach objętości obu tekstów, oraz decyzja o wyraźnym podziale na rozdziały sprawiają, że czytelnik może w niej niekiedy odnaleźć niemal niezadrukowane stronicę. Zwraca również uwagę pewna niekonsekwencja w stosowaniu interlinii i odstępów pomiędzy kolejnymi wersetami tekstu. Być może warto problem ten przemyśleć przed publikacją kolejnych części projektu, tak by uniknąć produkcji zbyt opasłych, a co za tym idzie, nieporęcznych tomów.

Bardzo często można się spotkać z opinią, że główną przyczyną powstania aramejskich tłumaczeń Biblii Hebrajskiej była zanikająca znajomość języka hebrajskiego wśród Żydów. Dokładniejsze badania nad kwestią Targumów zdają się wskazywać, że nie był to jedyny motyw – być może nawet nie najistotniejszy. Tekst Targumów świadczy przede wszystkim o nieustannym poszukiwaniu kluczy do zrozumienia tekstu biblijnego, do jego aktualizacji dokonującej się w określonym „dzisiaj” wspólnoty wierzących. Poprzez teksty Targumów „synowie Izaaka”, pozbawieni świątyni, znajdowali być może sposób, by zawołać do Boga „teraz – w godzinie rozpacz”, i słyszeli zapewnienie, że Bóg „usłyszał głos ich błagania, odpowiadał im i wybawiał od wszelkiej opresji” (zob. TgN Rdz 22,14).

Pozostaje mieć nadzieję, że dzięki projektowi *Biblia Aramejskiej*, którego publikacja ks. dr hab. M. S. Wróbla, prof. KUL, stanowi obiecujący początek, głosy Boga i Jego ludu zabrzmiały wyraźniej w naszym „dzisiaj”, odsłaniając nieznaną do tej pory, jedną z „siedemdziesięciu twarzy Tory”.

ks. Krzysztof Napora SCJ